

آشنایی با فرمانهای دوره پهلوی

۲. دوره محمدرضا پهلوی

رضا فراستی

در شماره ۲۱ و ۲۲ این فصلنامه بخش اول مقاله، که مربوط به دوره رضاشاه بود، ارائه شد. قبلاً توضیح دادیم که فرمان چاپی از دوره مظفرالدین شاه به بعد برای اعطای نشان به اتباع خارجی صادر می‌شد. تشکیلات فرمان‌نویسی، که صرفاً در دربار بود، بعد از مشروطه به سازمانهای دولتی نیز راه یافت، و دیگر از روی لطف و عنایت و قدرت شاه، برای شخص فرمان صادر نمی‌شد؛ بلکه بر اساس قانون به افراد داده می‌شد. از این رو، ساده‌نویسی و یک شکل بودن در مد نظر قرار داشت. این امر از اواخر حکومت احمدشاه قاجار رایج شد و در دوره پهلوی نیز ادامه یافت.

در حکومت محمدرضا پهلوی تنظیم و نگارش فرمانها مانند دوره رضاشاه بود به طوری که شاه بر اساس موادی از قانون اساسی، ضوابط و اساسنامه‌های سازمانها فرمانها را امضا می‌کرد. از طرفی فرمانها را سازمانهای ذی‌ربط به دو صورت دستی و یا چاپی با متنی ساده تهیه می‌کردند.

قبل از ارائه مطلب، چند نکته زیر یادآوری می‌شود:

۱. در تحقیق حاضر، اصل تعداد ۱۲۴۷ سند موجود در مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران بررسی شد که هدف از آن آشنایی با چگونگی فرمان‌نویسی در دوره مذکور و نیز سیر تطور در متن، مهر، امضا، ترتیب صدور، تذهیب و کاغذ این‌گونه اسناد بوده است.

۲. به منظور بررسی دقیق سیر تطور، مطالب به دست آمده طبق فرمی خاص به رایانه داده شد و این امکان مورد استفاده قرار گرفت.

۳. از ۱۲۴۷ سند مورد بررسی، ۶۴۴ سند به صورت دست‌نویس و ۶۰۳ سند به صورت فرمهای چاپی بود به طوری که ۴۹ نمونه فرمان چاپی در ۶۳ کلیشه به دست آمد.

هر یک از نمونه‌ها در صفحات آتی توضیح داده شده است. تعدادی از نمونه‌ها با تغییر حروف همراه بود که چون در متن و شکل آنها تفاوت وجود نداشت از ذکر این‌گونه موارد به دلیل مکرر بودن اجتناب و فقط یادآوری شد که هر نمونه حاوی چند کلیشه یا فرم بوده است.

۴. در تقسیم‌بندی نمونه‌های مذکور بدین صورت عمل شد که هر نمونه در فصل و بخش مربوط به خود قرار گرفت، سپس هر یک به ترتیب حروف الفبا و نیز شکل تنظیم گردید؛ آنگاه مجدداً اصل اسناد رؤیت شد و تفاوتها مجدداً ظاهر و سپس اصلاح گردید. در هر صورت، ۴۹ نمونه چاپی به دست آمده، به علاوه اسناد دست‌نویس، عیناً مانند اصل اسناد استنساخ و در این تحقیق آورده شده است.

۵. در اینجا، بر خود لازم می‌دانم از راهنماییهای استاد ارجمند جناب آقای دکتر عبدالحسین نوایی تشکر نمایم.

۲. دوره محمد رضا پهلوی

از بررسی فرمانهای این دوره به این نتیجه رسیدیم که می‌توان آنها را به سه دسته کلی تقسیم نمود: فرمانهای مربوط به دولت، فرمانهای نظامی، و فرمانهای مربوط به دربار و سازمانهای وابسته به دربار.

فصل اول: فرمانهای مربوط به دولت

این فرمانها شامل انتصابات، اجرای قوانین مصوب مجلس شورای ملی و اعطای نشان بوده است.

بخش اول: فرمانهای انتصاب

روش کلی درخواست، تهیه و صدور این‌گونه فرمانها بدین صورت بوده که از سوی وزارتخانه در خواست‌کننده، نامه‌ای که آن را «فهرست عرض» می‌گفتند خطاب به شاه نوشته و به نخست‌وزیری فرستاده می‌شد. نخست‌وزیر آن را طی نامه‌ای برای دفتر مخصوص شاه ارسال می‌داشت، سپس فهرست به تصویب شاه می‌رسید. آنگاه نامه‌ای از دفتر مخصوص شاه به نخست‌وزیری نوشته می‌شد که فرمان را صادر کنند و برای امضا به دفتر مخصوص بفرستند. موضوع از نخست‌وزیری به وزارتخانه ذی‌ربط اعلام می‌گردید. فرمان پس از تنظیم و نگارش، از وزارتخانه مربوط به نخست‌وزیری و سپس به دفتر مخصوص فرستاده می‌شد و به امضای شاه می‌رسید. مجدداً فرمان طی، نامه از دفتر مخصوص به نخست‌وزیری، سپس به وزارتخانه ذی‌ربط عودت داده شده و بعد

اصل آن به پیوست نامه برای شخص مورد نظر ارسال می‌گردید.^۱ گاهی فرمان، همراه با فهرست عرض، فرستاده و امضا می‌شد و بالطبع زمان مراحل اداری کوتاه می‌گردید.^۲ فرمانهای انتصاب یا به صورت فرم چاپی یا دست‌نویس بوده است.

فرمانهای چاپی:

چهار نوع متن چاپی زیر مربوط به دهه‌های ۱۳۲۰، ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ به دست آمد. نکته قابل توجه آنکه در مورد دهه ۱۳۵۰ دیگر از این نوع فرمانهای چاپی رؤیت نشد. ۱. چنانکه از مفاد این نوع فرمانها برمی‌آید آنها را برای دهه ۱۳۲۰ تهیه کرده بودند. در این زمینه یک سند با تاریخ ۱۳۲۸ مشاهده شد که متن آن به این صورت بود:^۳

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب وزیر دادگستری که بوسیله جناب نخست‌وزیر معروض افتاده است، بموجب این فرمان را بسمت منصوب فرمودیم بتاريخ یکهزار و سیصد و بیست و

۲. با توجه به متن این نوع فرم مورد نظر را برای دهه ۱۳۳۰ تهیه کرده بودند. در این زمینه یک سند با تاریخ ۱۳۳۲ مشاهده شد که متن آن به شرح زیر است:^۴

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب وزیر دادگستری که بوسیله جناب نخست‌وزیر معروض افتاده است بموجب این فرمان را بسمت منصوب فرمودیم بتاريخ یکهزار و سیصد و سی

۱. سند شماره ۱۶۷-۸-۲۹۴م، نامه رئیس دفتر مخصوص شاه به نخست‌وزیر: فهرست عرض انتصاب محمود محمود به سمت فرماندار تهران تصویب شد. فرمان آن صادر و برای امضای شاه ارسال شود، ۹ آبان ۱۳۲۵.

۲. سند شماره ۲۷-۶۱-۲-۴۵۵، نامه نخست‌وزیر به رئیس دفتر مخصوص شاه: ارسال فهرست عرض وزارت فرهنگ و هنر و نیز فرمان انتصاب حسین نصر به سمت عضو شورای عالی فرهنگ و هنر، ۲۶ شهریور ۱۳۵۱.

۳. سند شماره ۱۰۰۷، فرمان انتصاب مهدی پیراسته به سمت دادستان دیوان کیفر، ۱۳۲۸.

۴. سند شماره ۷۵۶۱، فرمان انتصاب محمد سجادی به سمت رئیس دادگاه عالی انتظامی ارتش، ۱۳۳۲.

۳. از متن این نوع نیز برمی‌آید که آن را برای دهه ۱۳۴۰ تهیه کرده بودند در این مورد یک سند با تاریخ ۱۳۴۳ مشاهده شد که متن آن به این صورت است:^۵

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب وزیر باسندعای جناب
نخست‌وزیر معروض افتاده است بموجب این فرمان
به منصوب فرمودیم.

بتاریخ یکهزار و سیصد و چهل و خورشیدی

۴. متن این نوع حاکی از این است که برای دهه ۱۳۴۰ تهیه شده بوده اما چون شاه در ۱۳۴۴/۶/۲۵ طبق مصوبه مجلس شورای ملی و مجلس سنا ملقب به آریامهر شد، پس این فرم از آن تاریخ به بعد مورد استفاده بوده است. اسنادی که به دست آمد مربوط به سالهای ۱۳۴۴ و ۱۳۴۵ بود و متن یکی از آنها به شرح زیر است:^۶

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب وزیر آموزش و پرورش که بوسیله
جناب نخست‌وزیر معروض افتاده است بموجب این فرمان
را بسمت منصوب فرمودیم

بتاریخ یکهزار و سیصد و چهل و خورشیدی

فرمانهای دست‌نویس:

دسته دوم از فرمانهای انتصاب، فرمانهای دست‌نویس و در موضوع انتصاب به سمت^۷ یا عضویت^۸ بوده متن آنها با فرمانهای چاپی تفاوت چندانی ندارد. در زیر متن دو نمونه آورده شده است:

۵. سند شماره ۵۵۴۶، فرمان انتصاب جمشید اعلم به عضویت شورای عالی فرهنگ، ۱۳۴۳.

۶. سند شماره ۷۴۴۳، فرمان انتصاب محمدحسن هنربخش به سمت رئیس هنرسرای عالی تهران، ۱۳۴۴.

۷. سند شماره ۴۲۷۲، ۸. سند شماره ۴۲۵۹.

[۱]

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب دکتر جهان‌شاه صالح وزیر بهداری که بوسیله جناب حسین علاء نخست‌وزیر معروض افتاده است بموجب این فرمان جناب دکتر جمشید آموزگار را بسمت معاون فنی و بهداشتی وزارت بهداری منصوب فرمودیم بتاريخ هفدهم تیرماه / ۱۳۳۴

[۲]

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر باستدعای جناب مهرداد پهلبد وزیر فرهنگ و هنر که وسیله جناب امیرعباس هویدا نخست‌وزیر معروض افتاده است بموجب این فرمان جناب سیدحسین نصر را بعضویت شورای عالی فرهنگ و هنر منصوب فرمودیم بتاريخ ۹/۲ دوهزار و پانصد و سی و پنج شاهنشاهی

بخش دوم: فرمانهای اجرای قانون

در موضوع اجرای قوانین مصوب مجلس شورای ملی، یک نمونه چاپی به دست آمد که در دهه ۱۳۳۰ رواج داشته و به صورت زیر بوده است:^۹

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باصل بیست و هفتم متمم قانون اساسی مقرر می‌داریم

ماده اول -

ماده دوم - هیئت دولت مأمور اجرای این قانون هستند. بتاريخ

بخش سوم: فرمانهای اعطای نشان:

چنانکه از متن این‌گونه فرمانها برمی‌آید، بنابر استدعای سازمانها به دلایل مختلف

۹. سند شماره ۶۸۹۸، فرمان اجرای قانون اصلاحات ارضی، ۴ خرداد ۱۳۳۹.

برای اشخاص نشان درخواست می‌شده و متن آنها به صورت فرم چاپی یا دست‌نویس بوده است.

فرمانهای چاپی:

پنج نوع من چاپی در پنج فرم به شرح زیر به دست آمد:
۱. این نوع مربوط به اعطای نشان تربیت بدنی بوده که یک نمونه آن با تاریخ ۱۳۳۶/۸/۱۰ مشاهده شد و متن آن عبارت است از:^{۱۰}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمات ورزشی و تربیتی و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای انجمن ملّی تربیت بدنی ایران بموجب این فرمان بدریافت
یک قطعه نشان درجه تربیت بدنی مفتخر می‌داریم
دهم ابانماه ۱۳

۲. این نوع مربوط به اعطای نشانهای سپاس ورزشی و تربیت بدنی بوده که
نمونه‌های آن با تاریخهایی از ۱۳۴۱/۶/۱۵ تا ۱۳۴۴ مشاهده شد و متن آن به صورت
زیر است:^{۱۱}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمات ورزشی و تربیتی و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای سازمان تربیت بدنی و تفریحات سالم بموجب این فرمان بدریافت یک قطعه
نشان درجه
مفتخر می‌داریم
ابانماه ۱۳۴۰

۳. این نوع مربوط به اعطای نشان سپاس ورزشی بوده و یک نمونه آن که در آبان

۱۰. سند شماره ۷۰۵۸، فرمان اعطای نشان درجه یک تربیت بدنی به خسرو کمال هدایت، ۱۰ آبان ۱۳۳۶.
۱۱. سند شماره ۵۰۴۱، فرمان اعطای نشان درجه یک سپاس ورزشی به مصطفی مصباح‌زاده، ۱۵ شهریور ۱۳۴۱.

۱۳۴۱ صادر شده به این صورت است:^{۱۲}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمات ورزشی و تربیتی و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای سازمان تربیت بدنی و تفریحات سالم ایران بموجب اینفرمان بدریافت یک قطعه
نشان درجه مفتخر میداریم

آبانماه ۱۳۴۱

۴. این نوع مربوط به اعطای نشان سپاس ورزشی بوده و یک نمونه آن که در آبان
۱۳۴۴ صادر شده به صورت زیر است:^{۱۳}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس خدمات ورزشی و تربیتی و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای سازمان تربیت بدنی و تفریحات سالم ایران بموجب اینفرمان بدریافت یک قطعه
نشان درجه مفتخر میداریم.

آبان ماه ۱۳۴۴

۵. این نوع مربوط به اعطای نشان کار بوده که نمونه‌هایی از آن با تاریخهایی از
۱۳۴۹/۱۲/۲۴ تا ۱۳۵۱/۱۲/۲۴ مشاهده شد. متن یکی از آنها به این صورت است:^{۱۴}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

بنا باستدعای وزیر کار و امور اجتماعی
پاس خدمات شایسته‌ای که
پیشرفت و بهبود امور اجتماعی و رفاه کارگران انجام داده است بموجب این فرمان یک قطعه
در راه

۱۲. سند شماره ۲۹۳، فرمان اعطای نشان درجه یک سپاس ورزشی به مهرداد پهلبد، آبان ۱۳۴۱.

۱۳. سند شماره ۱۹۸۹، فرمان اعطای نشان درجه یک سپاس ورزشی به هوشنگ نهاوندی، آبان ۱۳۴۴.

۱۴. سند شماره ۳۴۶، فرمان اعطای نشان درجه یک کار به کورس آموزگار، ۲۴ اسفند ۱۳۲۹.

نشان درجه یک کار بنامبرده اعطاء نمودیم.

بتاریخ

فرمانهای دست‌نویس:

متن این دسته از فرمانها با فرمانهای چاپی تفاوت چندانی ندارد. اینها مربوط به اعطای نشان آبادانی و پیشرفت بوده و نمونه‌هایی با تاریخهای ۱۳۴۶/۶/۲۵ تا ۱۳۵۵/۹/۲۸ مشاهده شد. متن یکی از نمونه‌ها چنین است:^{۱۵}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر به خدمات شایسته تیمسار دریابان کمال‌الدین میرحبيب‌اللهی فرمانده نیروی دریائی شاهنشاهی در اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی و آبادانی کشور، بنا بر استدعای جناب امیرعباس هويدانخست‌وزیر مشارالیه رلد دریافت یک قطعه نشان درجه یک آبادانی و پیشرفت مفتخر می‌داریم. بتاریخ ۱۳۵۵/۹/۲۸ شاهنشاهی

فصل دوم: فرمانهای نظامی و انتظامی

این فرمانها به اعطای درجه و اعطای نشان مربوط می‌شده است.

بخش اول: فرمانهای اعطای درجه

این فرمانها یا به صورت چاپی و یا دست‌نویس بوده است.

فرمانهای چاپی:

هفده نوع متن چاپی در ۲۲ فرم به شرح زیر به دست آمده:

۱. این نوع حاوی دو فرم و با تاریخهایی از ۱۳۲۳/۷/۱ تا ۱۳۳۲/۷/۱ مشاهده شد. مربوط به اشخاصی بود که دانشکده افسری را به پایان رسانده و به درجه ستوانی رسیده بودند. تاریخ صدور آنها همیشه اول مهر ماه بود و اینک متن یکی از آنها:^{۱۶}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

باتمام رسانده

رادر سال یکهزار و سیصد و

نظر باینکه

۱۵. سند شماره ۴۷۷۶.

۱۶. سند شماره ۴۵۲۶. فرمان ارتقای احمد بجایی به درجه ستوان دوم، ۱ مهر ۱۳۳۰.

بنابر استدعای وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
ستوان قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۲. این نوع نیز مخصوص فارغ‌التحصیلان دانشکده افسری برای درجه ستوانی صادر
می‌شد. یک نمونه آن با تاریخ ۱۳۳۱/۷/۱ مشاهده شد. متن آن به این صورت است:^{۱۷}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باینکه رادر سال یکهزار و سیصد و باتمام رسانده
بنابر استدعای وزارت دفاع ملی بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
ستوان قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۳. این نوع هم برای فارغ‌التحصیلان دانشکده افسری که قرار بود به درجه ستوانی
نائل شوند، صادر می‌شد. دو نمونه با تاریخهایی از ۱۳۳۵/۷/۱ تا ۱۳۴۰/۷/۱ به دست
آمد. تاریخ صدور آنها همیشه اول مهرماه بود. متن یکی از آنها عبارت است از:^{۱۸}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باینکه رادر سال یکهزار و سیصد و باتمام رسانده
بنابر استدعای وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۴. این نوع نیز بنا به درخواست وزارت جنگ برای فارغ‌التحصیلان دانشکده افسری
که قرار بود به درجه ستوانی نائل شوند، صادر می‌شد. چند نمونه با تاریخهایی از
۱۳۴۷/۷/۱ تا ۱۳۵۲/۷/۱ به دست آمد. تاریخ صدور همیشه اول مهرماه بود. متن یکی
از آنها به صورت زیر است:^{۱۹}

۱۷. سند شماره ۳۲۰۱، فرمان ارتقای امیرحسین ربیعی به درجه ستوان دومی، ۱ مهر ۱۳۳۱.

۱۸. سند شماره ۸۱۸۱، فرمان ارتقاء مسیح یحوی ساروکلائی به درجه ستوان سومی، ۱ مهر ۱۳۳۶.

۱۹. سند شماره ۷۴۵۴، فرمان ارتقاء محمود اکبرزاده کارگران به درجه ستوان دومی، ۱ مهر ۱۳۵۲.

با تأییدات خداوند متعال
ما
محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر باینکه

بنابر استدعای وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم   بتاریخ   ماه یکهزار و سیصد و

۵. این نوع هم برای فارغ‌التحصیلان دانشکده افسری، که قرار بود به درجه ستوانی
نائل شوند، صادر می‌شد. یک نمونه با تاریخ ۱۳۵۵/۵/۱۰ مشاهده شد. در گوشه بالای
سمت راست این فرم نشانه پنجاهمین سال سلطنت پهلوی نیز به چشم می‌خورد. متن
فرمان چنین است:^{۲۰}

با تأییدات خداوند متعال
ما
محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر باینکه

بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم   بتاریخ   دو هزار و پانصد و

۶. این نوع حاوی دو فرم، فرم اول با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۱/۱ تا ۱۳۲۹/۱/۱ و فرم
دوم با تاریخ ۱۳۳۰/۱/۱ و سپس مجدداً از ۱۳۳۳/۷/۱ تا ۱۳۳۴/۷/۱ مربوط به ارتقاء
درجه از سرگردی به بعد مشاهده شد. تاریخ صدور اول فروردین یا اول مهر هر سال
بوده و متن یکی از آنها به صورت زیر است:^{۲۱}

با تأییدات خداوند متعال
ما
پهلوی شاهنشاه ایران

پس خدمت و نظر بمراتب لیاقت   بنابر استدعای
وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون   را بدرجه

۲۰. سند شماره ۴۵۲۳، فرمان ارتقاء پرویز سرداری سزوار به درجه ستوان دومی، ۱۰ مرداد ۱۳۵۵.

۲۱. سند شماره ۹۹۲، فرمان ارتقاء حسن طوفانیان به درجه سرگردی، یکم فروردین ۱۳۲۵.

قرین افتخار مینمائیم تاریخ ماه یکهزار و سیصد و
۷. این نوع با تاریخ ۱۳۳۲/۷/۱ مشاهده شد و متن آن چنین است:^{۲۲}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت دفاع ملی بموجب این فرمان همایون
قرین افتخار مینمائیم تاریخ ماه یکهزار و سیصد و
بسنابر استدعای
را بدرجه

۸. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۳۵/۷/۱ تا ۱۳۴۲/۷/۱ و مربوط به ارتقاء درجه از
سرهنگی به بالا به دست آمد که در اول مهر ماه هر سال صادر می‌شد. متن یکی از آنها
عبارت است از:^{۲۳}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاریخ
بسنابر استدعای
ماه یکهزار و سیصد و

۹. این نوع مربوط به ارتقاء درجه امیران ارتش (از درجه سپهبدی به بعد) بوده و
نمونه‌های آن با تاریخهایی از ۱۳۴۵/۱/۲۸ تا ۱۳۵۲/۹/۱۵ مشاهده شد. متن یکی از
آنها به صورت زیر است:^{۲۴}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بسنابر استدعای

۲۲. سند شماره ۴۴۷۵. فرمان ارتقاء رضا نظامی به درجه سرگردی. ۱ مهر ۱۳۳۲.

۲۳. سند شماره ۱۲۵. فرمان ارتقاء مصطفی امجدی به درجه سرتیپی. ۱ مهر ۱۳۳۹.

۲۴. سند شماره ۴۵۷۵. فرمان ارتقاء عزیزالله نعیمای کیانی به درجه سپهبدی. ۱ مهر ۱۳۲۷.

وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۱۰. این نوع مربوط به ارتقاء درجه در شهربانی بوده که با تاریخ ۱۳۲۳/۷/۱ مشاهده
شد و متن آن چنین است: ۲۵

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
اداره کل شهربانی بموجب این فرمان همایون
قرین افتخار مینمائیم. بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و
بسنابر استدعای

۱۱. این نوع با تاریخ ۱۳۲۸/۱/۱ مشاهده شد و متن آن به صورت زیر است: ۲۶

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت کشور بموجب این فرمان نامبرده را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم. بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و
بسنابر استدعای

۱۲. این نوع را که وزارت کشور درخواست می کرد با تاریخ ۱۳۳۱/۱/۱ مشاهده
شد، و متن آن به صورت زیر است: ۲۷

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بسنابر استدعای

۲۵. سند شماره ۵۵۷۲، فرمان ارتقاء محمدحسین سرتیپ پور کارگشا به درجه پاسیار دومی، ۱ مهر ۱۳۲۳.

۲۶. سند شماره ۴۶۶۵، فرمان ارتقاء اسماعیل حمیدی به درجه سرگردی، ۱ فروردین ۱۳۲۸.

۲۷. سند شماره ۳۰۸۹، فرمان ارتقاء پرویز خسروانی به درجه سرگردی، ۱ فروردین ۱۳۳۱.

وزارت
قرین افتخار مینمائیم

بموجب این فرمان همایون
ماه یکهزار و سیصد و

را بدرجه

۱۳. این نوع را نیز که وزارت کشور درخواست می‌کرد و نمونه‌های آن دارای تاریخهایی از ۱۳۳۲/۷/۱ تا ۱۳۳۵/۷/۱ بود، مشاهده شد. تاریخ صدور همیشه اول مهرماه بود. متن یکی از آنها به صورت زیر است:^{۲۸}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت
قرین افتخار مینمائیم

بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
ماه یکهزار و سیصد و

۱۴. این نوع حاوی سه فرم با تاریخهای ۱۳۴۴/۷/۱ تا ۱۳۵۴/۹/۲۴ مشاهده شد، و مربوط بود به ارتقاء درجه امیران شهربانی و ژاندارمری. متن یکی از آنها چنین است:^{۲۹}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت کشور بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم

ماه یکهزار و سیصد و

۱۵. این نوع، که مربوط به ارتقاء درجه امیران ژاندارمری بود، با تاریخهایی از ۱۳۴۸/۷/۶ تا سال ۱۳۵۱ مشاهده شد. متن یکی از آنها به صورت زیر است:^{۳۰}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

۲۸. سند شماره ۴۰۹۲، فرمان ارتقاء پرویز خسروانی به درجه سرمنگ دومی، ۱ مهر ۱۳۳۲.

۲۹. سند شماره ۷۵۳۴، فرمان ارتقاء عبدالعلی منصورپور به درجه سرلشگری، ۲۱ آبان ۱۳۴۶.

۳۰. سند شماره ۴۴۷۳، فرمان ارتقاء رضا نظامی به درجه سرتیپی، ۱۳۵۱.

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت کشور بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۱۶. این نوع که مربوط به ارتقاء درجه امیران ارتش بود، با تاریخهایی از
۱۳۵۳/۸/۲۳ تا ۱۳۵۷/۷/۱ مشاهده شد و اینک یک نمونه:^{۳۱}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۱۷. این نوع نیز که مربوط به ارتقاء درجه امیران نیروهای نظامی و انتظامی بود، از
۱۳۵۵/۱/۱۶ تا ۱۳۵۵/۸/۲۵ مشاهده شد. به مناسبت آنکه فرمان در سال ۱۳۵۵ صادر
شده نشانه پنجاهمین سال سلطنت پهلوی نیز در گوشه سمت راست بالای آن به چشم
می خورد. متن یکی از این گونه اسناد به صورت زیر است:^{۳۲}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بموجب این فرمان همایون مشارالیه را بدرجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه دو هزار و پانصد و

فرمانهای دست نویس:

تعدادی از این نوع فرمانها با تاریخ ۱۳۲۵ مشاهده شد که در مورد ارتقاء درجه
افسران شهربانی بود. متن آنها با فرمانهای چاپی تفاوت چندانی ندارد و یکی از آنها

۳۱. سند شماره ۴۶۵۰، فرمان ارتقاء سیاوش بهزادی به درجه سپهبدی، ۷ مهر ۱۳۵۴.

۳۲. سند شماره ۲۴۷۱، فرمان ارتقاء رضا نظامی به درجه سرلشگری، ۲۵ آبان ۱۳۵۵.

عبارت است از: ۳۳

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت پاسار دو محمد حسین سرتیپ پوز کارگشا بنا بر استدعای وزارت کشور بموجب این فرمان مشارالیه را بدرجه پاسار یکمی قرین افتخار مینمائیم بتاريخ یکم فروردین ماه بکهزار و سیصد و بیست و پنج

بخش دوم: فرمان بازنشستگی

در میان فرمانها فقط یک سند به دست آمد که قسمتی از آن چاپی و قسمت دیگر تایپی بود. ۳۴ قسمت چاپی عبارت است از:

فرمان اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر بزرگ ارتشداران

تاج

شیر ایستاده، خورشید و شمشیر

فرمان همگانی شهربانی کشور شاهنشاهی شماره ( )

قسمت تایپی، که در زیر قسمت چاپی آمده، به این صورت است:

ماده ۱ بازنشستگی

سپهبد صمد صمدیانپور رئیس شهربانی کشور شاهنشاهی از تاریخ ۱۳۵۷/۱۰/۲۰ باستناد ماده واحده مصوب مهرماه ۱۳۲۳ قانون استخدام نیروهای مسلح شاهنشاهی بافتخار بازنشستگی نائل میگردد.

مدرک گزارش شرفعرضی مورخه ۱۳۵۷/۱۰/۲۰

تهران مورخه ۱۳۵۷/۱۰/۲۰

جانشین رئیس شهربانی کشور شاهنشاهی سپهبد جعفری نخست‌وزیر و وزیر کشور شاپور بختیار

بخش سوم: فرمانهای اعطای نشان

این فرمانها یا به صورت چاپی و یا دست‌نویس بوده است.

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای
وزارت دفاع ملی بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان درجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۴. این نوع، که دارای تاریخ ۱۳۳۲/۸/۴ بود، برای اعطای نشان لیاقت به کار می‌رفت
و متن آن به صورت زیر است:^{۳۸}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای
وزارت دفاع ملی بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان لیاقت درجه از نوع
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۵. این نوع حاوی دو فرم، یکی با تاریخهایی از ۱۳۴۵/۱/۱ تا ۱۳۵۲/۴/۲۸ و
دیگری با تاریخهایی از ۱۳۴۶/۱/۱ تا ۱۳۴۹/۱/۱، مشاهده شد. برای اعطای نشان
دانش نظامی به کار می‌رفت و اینک یک نمونه:^{۳۹}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای
وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان درجه
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۶. این نوع با تاریخ ۱۳۵۶/۲/۳۱ مشاهده شد. برای اعطای نشان همکاری به کار
می‌رفت، و متن آن به این صورت است:^{۴۰}

۳۸. سند شماره ۴۵۶۳، فرمان اعطای نشان درجه سه لیاقت نوع یک به حسین آزموده، ۴ آبان ۱۳۳۲.

۳۹. سند شماره ۱۵۶، فرمان اعطای نشان درجه یک خدمت به مصطفی امجدی، ۱۸ اسفند ۱۳۴۷.

۴۰. سند شماره ۶۳۷۵۲، فرمان اعطای نشان درجه یک همکاری به حبیب‌الله دادفر، ۳۱ اردیبهشت ۱۳۵۶.

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس همکاریهای ارزنده
با ارتش شاهنشاهی ایران
بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان همکاری درجه یک
قرین افتخار مینمائیم
بتاریخ دو هزار و پانصد و

۷. این نوع که مربوط به اعطای نشانهای کوشش، پاس و درخشش بوده، حاوی دو
فرم با تاریخهایی از ۱۳۲۶/۱/۱ تا ۱۳۴۰/۶/۲۱ مشاهده شد و متن آن به صورت زیر
است:^{۴۱}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای
وزارت کشور بموجب این فرمان نامبرده را باعطای یک قطعه نشان
درجه
قرین افتخار مینمائیم
بتاریخ ماه یکهزار و سیصد

۸. این نوع که مربوط به اعطای نشانهای پاس و کوشش بوده، و تاریخ دهه ۱۳۴۰ را
دارد مشاهده شد. متن آن به این صورت است:^{۴۲}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
بنابر استدعای
وزارت کشور بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان درجه
قرین افتخار مینمائیم
بتاریخ ماه یکهزار و سیصد و

۹. این نوع که مربوط به اعطای نشانهای کوشش، پاس، سه ستاره خدمت، درخشش

۴۱. سند شماره ۳۰۹۸. فرمان اعطای نشان درجه ۲ پاس به پرویز خسروانی. ۲۰ خرداد ۱۳۴۰.

۴۲. سند شماره ۱۰۱۴. فرمان اعطای نشان درجه یک پاس به مهدی پیراسته، ۴ آبان ۱۳۴۲.

و تلاش بوده، حاوی پنج فرم با تاریخهایی از ۱۳۴۵/۱/۱ تا ۱۳۵۴/۱۲/۲۸ مشاهده شد و متن آن به صورت زیر است:^{۲۳}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت کشور بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و
بنابر استدعای

۱۰. این نوع مربوط به اعطای نشانهای سه ستاره خدمت، پاس و کوشش بود، و با تاریخهایی از ۱۳۵۵/۷/۱ تا ۱۳۵۶/۱۲/۲۸ مشاهده شد، و اینک یک نمونه آن:^{۲۴}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت کشور بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان
قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه دو هزار و پانصد و
بنابر استدعای

فرمانهای دست‌نویس:

از این نوع فقط یک سند به دست آمد و متن آن به این صورت است:^{۲۵}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

پاس همکاریهای ارزنده حسین نصر نیابت تولیت عظمی دانشگاه صنعتی آریامهر با ارتش شاهنشاهی ایران بنابر استدعای وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باعطای یک قطعه نشان همکاری درجه یک قرن افتخار مینمائیم بتاريخ سیزدهم اردیبهشت ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و دو شمسی

۲۳. سند شماره ۱۹۹۳، فرمان اعطای نشان درجه یک کوشش به هوشنگ نهاوندی، ۱ اردیبهشت ۱۳۴۷.

۲۴. سند شماره ۶۷۵۴، فرمان اعطای نشان درجه یک پاس به رضا صدقیانی، ۱۵ مهر ۱۳۵۶.

۲۵. سند شماره ۴۲۵۶.

فصل سوم: فرمانهای مربوط به دربار و سازمانهای وابسته
این فرمانها شامل انتصابات و اعطای نشان بوده است.

بخش اول: فرمانهای انتصاب

این نوع فرمانها یا به صورت چاپی، یا دست‌نویس و یا تایپی بوده است.

فرمانهای چاپی:

شش نوع متن چاپی به شرح زیر به دست آمد:

۱. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۲۹/۱/۱ تا ۱۳۳۳/۲/۲۸ مشاهده شد و متن آن به این صورت است:^{۴۶}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت دفاع ملی بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باآجودانی
خود قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۲. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۴۰/۸/۷ تا ۱۳۴۲/۸/۲ مشاهده شد و متن آن به صورت زیر است:^{۴۷}

با تأییدات خداوند متعال

پهلوی شاهنشاه ایران

بپاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باآجودانی
خود قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۳. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۴۵/۸/۴ تا ۱۳۴۷/۸/۴ مشاهده شد و متن آن چنین است:^{۴۸}

۴۶. سند شماره ۴۵۰۱، فرمان انتصاب محمدتقی مجیدی به آجودانی شاه، ۱ فروردین ۱۳۳۰.

۴۷. سند شماره ۹۵۱، فرمان انتصاب حسن طوفانیان به آجودانی شاه، ۷ آبان ۱۳۴۰.

۴۸. سند شماره ۴۶۰۷، فرمان انتصاب ناصر فیروزمند به آجودانی شاه، ۴ آبان ۱۳۴۷.

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

بنابر استدعای
 پیاس خدمت و نظر بمراتب لیاقت
 وزارت جنگ بموجب این فرمان همایون مشارالیه را باآجودانسی
 خود قرین افتخار مینمائیم بتاريخ ماه یکهزار و سیصد و

۴. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۲۸/۱۱/۱۸ تا ۱۳۴۲/۷/۳ مشاهده شد و متن آن به
 این صورت است:^{۴۹}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

نظر باصل چهل و پنجم قانون اساسی و ماده دوم نظامنامه انتخابات مجلس سنا که در
 جلسه چهاردهم اردیبهشت ماه یکهزار و سیصد و بیست و هشت بتصویب مجلس
 شورای ملی رسیده است را که بمراتب شایستگی و بصیرت موصوف است بموجب
 این فرمان بسمت نمایندگی در مجلس سنا معین و مقرر میداریم بانجام
 وظایف و تکالیف قانونی این سمت اقدام نموده خاطر ما را از حسن مراقبت خود قرین
 رضایت و خرسندی دارد. بتاريخ

۵. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۴۶/۷/۳ تا ۱۳۵۰/۶/۱ مشاهده شد و متن آن عبارت
 است از:^{۵۰}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر باصل چهل و پنجم قانون اساسی و ماده دوم نظامنامه انتخابات مجلس سنا که در جلسه چهاردهم
 اردیبهشت ماه یکهزار و سیصد و بیست و هشت بتصویب مجلس شورای ملی رسیده است.
 را که بمراتب شایستگی و بصیرت موصوف است به موجب این فرمان بسمت
 نمایندگی از در مجلس سنا معین و مقرر میداریم بانجام وظایف و تکالیف

۴۹. سند شماره ۴۶۳۹، فرمان انتصاب حسن بقایی به نمایندگی مجلس سنا از همدان، ۲۵ اسفند ۱۳۳۲.

۵۰. سند شماره ۴۷۰۳، فرمان انتصاب امیرحسین خزیمه علم به نمایندگی مجلس سنا از مشهد، ۳ مهر ۱۳۴۶.

قانونی این سمت اقدام نموده خاطر ما را از حسن مراقبت خود قرین رضایت و خرسندی سازد. بتاريخ
 ۶. این نوع با تاریخهایی از ۱۳۵۴/۶/۱ تا ۱۳۵۵/۱۰/۳۰ مشاهده شد و اینک یک نمونه آن: ۵۱

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

نظر به اصل چهل و پنجم قانون اساسی و ماده دوم نظامنامه انتخابات مجلس سنا که در جلسه چهاردهم اردیبهشت ماه یکهزار و سیصد و بیست و هشت شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است.

راکه به شایستگی و بصیرت موصوف است به موجب این فرمان به نمایندگی مجلس سنا از حوزه انتخابیه معین و مقرر می‌داریم به انجام دادن وظایف و تکالیف قانونی این سمت اقدام کند و خاطر ما را از حسن مراقبت خود قرین رضایت و خرسندی سازد. بتاريخ

فرمانهای دست‌نویس:

این دسته از فرمانها مربوط به انتصاب در دربار، عضویت در هیئت مدیران سازمانهای وابسته به دربار، عضویت در شورای سلطنت، مسائل مربوط به بنیاد پهلوی، اعطای عنوان، تقدیر از اشخاص و مسائل عمومی بوده، و با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۶/۲۹ تا ۱۳۵۷/۱۰/۲۰ مشاهده شد. در زیر متن یکی از نمونه‌ها آمده است: ۵۲

جناب مهندس جعفر شریف امامی رئیس مجلس سنا

چون عازم کشورهای خارجه می‌باشیم لازم دانستیم در غیاب ما شورای سلطنتی در دربار تشکیل گردد بموجب این دستخط شما را بسمت عضویت در شورای مزبور منصوب و مقرر می‌داریم که در جلسات آن حضور بهم‌رسانیده و در مذاکرات شرکت نمایند. کاخ مرمر - بتاريخ ششم خردادماه ۱۳۴۵

فرمانهای تاییدی:

از این نوع فقط یک سند به دست آمد و متن آن به صورت زیر است: ۵۳

۵۱ سند شماره ۱۶۵۵، فرمان انتصاب امان‌الله اردلان به نمایندگی مجلس سنا از رضایه، ۱۲ مهر ۱۳۵۵.

۵۲ سند شماره ۴۲۵۳. ۵۳ سند شماره ۵۶۵۷.

برای ابراز عظوفت درباره حسینعلی قراگزلو بموجب این دستخط نامبرده را بسمت افتخاری اجودانی کشوری خودمان منصوب و مقرر میداریم که اعطاء این سمت را دلیل توجه مخصوص نسبت بخود دانسته همواره بعواطف ما مستظهر و امیدوار باشد.
کاخ سعدآباد. بتاریخ ۲۵ مرداد ۱۳۲۶

بخش دوم: فرمانهای اعطای نشان

این فرمانها یا به صورت چاپی و یا دستنویس بوده است.

فرمانهای چاپی:

شش نوع متن چاپی در هفت فرم به شرح زیر به دست آمد:

۱. این نوع مربوط به اعطای نشانهای همایون و تاج با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۹/۲۵ تا ۱۳۲۶/۸/۴ مشاهده شد و متن آن به این صورت است:^{۵۴}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

برای ابراز عواطف همایونی درباره
بموجب این فرمان یک قطعه نشان
بنامبرده اعطا نمودیم. بتاریخ

۲. این نوع حاوی دو فرم یکی با تاریخهایی از ۱۳۲۴/۱/۱ تا ۱۳۴۳/۸/۴ و دیگری با تاریخهایی از ۱۳۳۸/۲/۱۱ تا ۱۳۴۴/۸/۴ مربوط به اعطای نشانهای تاج و همایون مشاهده شد که متن آن به این صورت است:^{۵۵}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

برای ابراز عواطف همایونی درباره
بموجب این فرمان یک قطعه نشان
بمشارالیه اعطا نمودیم. بتاریخ

۵۴. سند شماره ۴۷۸، فرمان اعطای نشان درجه یک همایون به انوشیروان سیهدی، ۴ آبان ۱۳۲۴.

۵۵. سند شماره ۳۳۸، فرمان اعطای نشان درجه سه همایون به کورس آموزگار، ۴ آبان ۱۳۴۴.

۳. این نوع که مربوط به اعطای نشان تاج بوده با تاریخ ۱۳۴۲/۷/۲۰ مشاهده شد و متن آن به صورت زیر است:^{۵۶}

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

برای ابراز عواطف همایونی درباره

بموجب این فرمان یک قطعه

بمشارالیه اعطا نمودیم. بتاريخ

۴. این نوع که مربوط به اعطای نشان آریامهر بوده با تاریخ ۱۳۴۷/۱/۱ مشاهده شد و متن آن چنین است:^{۵۷}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

برای ابراز مودت درباره

بموجب این فرمان یک قطعه نشان

بمعظم‌له اهدا نمودیم. بتاريخ

۵. این نوع که مربوط به اعطای مدال هفت پیکر و نشانهای هفت پیکر و شهر بوده با تاریخهایی از ۱۳۴۹/۸/۴ تا ۱۳۵۲/۱۱/۱۵ مشاهده شد. متن آن به صورت زیر است:^{۵۸}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

برای ابراز عواطف همایونی درباره

بموجب این فرمان یک قطعه

بنامبرده اعطا نمودیم. بتاريخ

۵۶. سند شماره ۵۶۱۲، فرمان اعطای نشان درجه سه تاج به لوئیز صمصام بختیاری، ۲۰ مهر ۱۳۴۲.

۵۷. سند شماره ۱۸۱۸، فرمان اعطای نشان درجه ۲ آریامهر به فاطمه پهلوی، ۱ فروردین ۱۳۴۷.

۵۸. سند شماره ۴۸۷۱، فرمان اعطای نشان درجه یک هفت پیکر به شوکت‌الملک جهانبانی، ۴ آبان ۱۳۵۲.

۶. این نوع مربوط به اعطای نشانهای همایون، تاج، هفت‌پیکر، آموزش، عدالت، اصلاحات ارضی، خدمات اجتماعی، کار، طلای شهر بوده و با تاریخهایی از ۱۳۴۴/۱۰/۱۹ تا ۱۳۵۷/۸/۴ مشاهده شد. با توجه به تعداد ۱۶۳ سند موجود در این زمینه و نیز به کار بردن آن برای انواع نشانها، به نظر می‌رسد که طی سالهای مذکور از این نوع به عنوان فرم عمومی نشانها استفاده می‌کردند. متن آن به صورت زیر است:^{۵۹}

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

برای ابراز عواطف همایونی درباره

بموجب این فرمان، یک قطعه

بنامبرده اعطا نمودیم. بتاريخ

فرمانهای دستنویس:

در این زمینه فقط یک سند به دست آمد و متن آن به صورت زیر است:^{۶۰}

والاحضرت برادر ارجمند کامگار شاهپور غلامرضا

برای اظهار و ابراز کمال محبت خود نسبت بآن برادر کامگار یک قطعه نشان پهلوی با حمایل بآن والاحضرت اعطا مینمائیم که آنرا نشانه عواطف قلبی برادرانه دانسته و بیش از پیش بکمک ما مستظهر و امیدوار باشند.

کاخ مرمر بتاريخ ۳۰ فروردین ماه ۱۳۲۸

فصل چهارم: خصوصیات فرمانها

بخش اول: فرمانهای دستنویس

۱. در تقسیم‌بندی متن فرمانها سه رکن یا قسمت (مقدمه، موضوع و خاتمه) وجود دارد. ۱۰٪ این نوع فرمانها فاقد مقدمه‌اند، یعنی شروع آنها با رکن موضوع بوده، ۴۰٪ رکن خاتمه ندارند و تنها ۵۰٪ هر سه رکن را داشته‌اند. در مجموع ۷٪ از اسناد خطابی بودند.

۲. در قسمت موضوع، فعل جمله فرمانها به زمانهای گذشته و حال است و در همگی

۵۹. سند شماره ۷۶۵۲. فرمان اعطای نشان طلای شهر به عبدالله ریاضی، ۱۵ بهمن ۱۳۵۲.

۶۰. سند شماره ۵۶۰۶.

از ضمیر فاعلی اول شخص جمع (برای شاه) استفاده شده است.

۳. فعل جمله قسمت خاتمه امری است.

۴. گاهی در انتهای قسمت موضوع یا خاتمه و یا بعد از تاریخ سند نقطه گذاشته شده است. متن تعدادی از اسناد دو پاراگراف است. در بعضی از آنها بعد از پاراگراف اول یا پاراگراف دوم نقطه وجود دارد.

۵. در متن ۴۷٪ کلمه فرمان، در ۴۴٪ کلمه دستخط به کار رفته و در ۹٪ هیچ کلمه‌ای به کار نرفته است.

۶. ۶۳٪ از فرمانها دارای طغراست. اینها به دو دسته تقسیم می‌شوند، متنهای دستنویس دارای طغرای دستی و متنهای دستنویس دارای طغرای چاپی. طغراهای دستی شامل چهار نمونه و طغراهای چاپی شامل هفت نمونه که عبارتند از:

طغراهای دستی:

الف. طغرای که در زمان رضاشاه به کار می‌رفت، در زمان محمدرضا نیز در اسناد سال ۱۳۲۴ مشاهده شد و عبارت است از:

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

ب. این نوع در اسناد سال ۱۳۲۲ تا ۱۳۴۴/۸/۱۸ مشاهده شد و به این صورت است:

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

ج. این نوع در اسناد سال ۱۳۳۱ مشاهده شد و به صورت زیر است:

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا شاه پهلوی شاهنشاه ایران

د. شاه در جلسه فوق‌العاده مشترک مجلسین سنا و شورای ملی در تاریخ ۱۳۴۴/۶/۲۵ به آریامهر ملقب شد.^{۶۱} از اینرو طغراها به این مناسبت تغییر کرد. این نوع

۶۱. باقر عاقلی. روزشمار تاریخ ایران: از مشروطه تا انقلاب اسلامی. تهران: گفتار، ۱۳۷۲. ج ۲، ص ۱۸۹.

با تاریخهایی از اواخر سال ۱۳۴۴ تا ۱۳۵۷/۱۰/۲۰ در اسناد مشاهده شد و به این صورت است:

با تأییدات خداوند متعال
ما
محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

طغراهای چاپی:

الف. این نمونه با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۶/۲۹ تا ۱۳۲۴/۳/۲۲ در اسناد مشاهده شد و عبارت است از:

پهلوی شاهنشاه ایران

ب. این نمونه در شش فرم به دست آمد و در اسناد مربوط به اواخر شهریور سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۷/۶/۲ مشاهده شد و عبارت است از:

با تأییدات خداوند متعال
ما
محمد رضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

۷. در ۶۶٪ از اسناد مکان صدور سند نوشته شده و عبارت است از:

الف. «کاخ مرمر» از ۱۳۲۱/۶/۲۹ تا ۱۳۵۰/۱/۲۸

ب. «کاخ سعدآباد» یا «کاخ سفید» از ۱۳۲۲/۵/۱۴ تا ۱۳۵۷/۶/۷

ج. «کاخ نیاوران» از ۱۳۴۰/۱۲/۳ تا ۱۳۵۷/۳/۲۰

شایان ذکر است که در بسیاری از موارد، بعد از مکان صدور، نقطه یا خط تیره می‌گذاشتند.

۸. خط همه اسناد نستعلیق و تعداد سطر آنها ۲ تا ۲۶ بوده و در مواردی تاریخ سند یک سطر از فرمان را تشکیل می‌دهد.

۹. این فرمانها از ۱۳۲۱/۶/۹ تا ۱۳۵۷/۱۰/۲۰ مشاهده شد.

بخش دوم: فرمانهای چاپی

۱. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، تعداد ۴۹ نمونه فرمان چاپی به دست آمد. بررسی اسناد نشان داد که عوامل مختلفی در تغییر نمونه فرمانها مؤثر بوده‌اند که از جمله عبارتند

از: تغییر نام وزارتخانه‌ها مثلاً وزارت جنگ به وزارت دفاع ملی و برعکس، در سال ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲؛ ملقب شدن شاه به آریامهر طبق مصوبه مجلسین سنا و شورا؛ تغییر تاریخ رسمی کشور از شمسی به شاهنشاهی به مناسبت برگزاری جشنهای پنجاهمین سال حکومت پهلوی؛ ارتقاء درجه افسران برای بعضی از مقاطع؛ منشأ درخواست برای ارتقاء درجات نظامی و انتظامی؛ نوع نشانها؛ گذر از یک دهه به دهه دیگر.

۲. جز یک نمونه (فرم انتصاب نمایندگان مجلس سنا)، متن سایر نمونه‌ها از دو قسمت تشکیل شده؛ ابتدا در مقدمه دلیل و علت صدور، سپس موضوع سند بیان شده است. بدین ترتیب، هیچ‌یک دارای رکن خاتمه نیست. زمان فعل این‌گونه فرمانها یا به گذشته است یا به حال.

۳. فقط متن یک نمونه (فرم انتصاب نمایندگان مجلس سنا) از سه قسمت مقدمه، موضوع و خاتمه تشکیل شده و فعل این‌گونه فرمانها به زمان حال بیان شده است.

۴. در قسمت موضوع فرمانها، در همگی از ضمیر فاعلی اول شخص جمع برای شاه استفاده شده است مثل «مفتخر میداریم»، «منصوب فرمودیم».

۵. کلمه فرمان، جز نمونه مربوط به مصوبات مجلس، در بقیه ذکر شده است.

۶. همگی دارای یکی از طغرای زیر هستند:

الف. طغرای که در زمان رضاشاه به کار می‌رفت، در زمان محمدرضا نیز در اسناد دارای تاریخهایی از ۱۳۲۱/۹/۲۵ تا ۱۳۴۴/۸/۴ مشاهده شد و به این صورت است:

با تأییدات خداوند متعال

ما

پهلوی شاهنشاه ایران

ب. این نمونه در اسناد مورخ ۱۳۲۱ تا ۱۳۴۴/۱/۱ مشاهده شد و به صورت زیر است:

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران

ج. این نمونه در اسناد مورخ ۱۳۴۴/۷/۱ تا ۱۳۵۷/۸/۴ مشاهده شد و چنین است:

با تأییدات خداوند متعال

ما

محمدرضا پهلوی آریامهر شاهنشاه ایران

۷. در هیچ یک از نمونه‌ها مکان صدور سند نوشته نشده است.
۸. خط همگی نستعلیق و ۳ تا ۵ سطر بوده است.
۹. در پایان متن بعضی از نمونه‌ها نقطه وجود دارد.
۱۰. این فرمانها با از ۱۳۲۱/۱/۱ تا ۱۳۵۷/۸/۴ مشاهده شد.

بخش سوم: تحریر تاریخ در فرمانها

تاریخ در انتهای متن فرمانها عموماً با ذکر روز، ماه و سال نوشته می‌شد. در فرمانهای چاپی بخشی از تاریخ به چاپ می‌رسید و بخش دیگر هنگام صدور سند نوشته می‌شد. در فرمانهای انتصاب چاپی مربوط به دولت فقط سال ذکر می‌شد، و اثری از روز و ماه دیده نمی‌شود. تعداد اندکی از فرمانهای دستنویس فاقد تاریخ بودند.

تاریخ صدور بعضی از اسناد به مناسبت روزهایی خاص بوده مثلاً نشان اصلاحات ارضی روز ۱۹ دی به مناسبت تصویب لایحه اصلاحی قانون اصلاحات ارضی؛ تعدادی از نشانهای تاج و همایون به مناسبت چهارم آبان (تولد شاه)؛ فرمانهای نظامی عموماً در اول مهرماه صدر می‌شده است.

در جدول صفحه بعد انواع شکل تحریر تاریخ اسناد آمده است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

متفرقه	نام سال	سال به عدد	نام سال	سال به حرف	کلمه ماه	نام ماه	روز	شروع	ردیف
—	—	—	شمسی	یکهزار و سیصد و بیست و نه	ماه	فروردین	یکم	تاریخ	۱
—	—	۱۳۳۶	—	—	ماه	—	—	—	۲
—	—	۱۳۳۸	—	—	ماه	ابان	چهارم	تاریخ	۳
—	—	—	خورشیدی	یکهزار و سیصد و چهل و یک	—	—	—	تاریخ	۴
بیست و دومین سال سلطنت ما	—	—	—	یکهزار و سیصد و چهل و یک	ماه	بهمن	نهم	تاریخ	۵
—	—	۱۳۴۷	—	—	—	شهریور	۲۵	تاریخ	۶
—	شمسی	۱۳۵۰	—	—	ماه	شهریور	اول	تاریخ	۷
—	شاهشاهی	۲۵۳۵	—	—	ماه	مرداد	دوم	تاریخ	۸
—	شمسی	۱۳۵۷	—	—	ماه	شهریور	پنجم	تاریخ	۹
—	شاهشاهی	۲۵۳۷	شمسی	یکهزار و سیصد و پنجاه و هفت	—	۷	۲۶	تاریخ	۱۰
—	—	۱۳۵۷	—	—	—	۱۰	۲۰	مورخه	۱۱

جدول تاریخ

با توجه به جدول فوق، تحلیل زیر ارائه می‌شود:

۱. تاریخ سند یا حرفی است (ردیف ۵ جدول) یا عددی (ردیف ۱۱ جدول) و یا حرف و عدد (ردیف ۱۰ جدول).
۲. تاریخ اغلب فرمانها با کلمه «بتاریخ» (ردیف یک جدول) و گاهی با کلمه «تاریخ» (ردیف ۳ جدول) و یا کلمه «مورخه» (ردیف ۱۱ جدول) و گاهی اوقات بدون کلمه‌ای (ردیف ۲ جدول) آغاز می‌شده است.
۳. تعدادی از اسناد فاقد تاریخ روز بودند (ردیف ۲ جدول). در آن دسته‌ای که تاریخ روز داشتند، روز یا به عدد (ردیف ۶ جدول) یا به حرف (ردیف ۳ جدول) نوشته شده بود. روز اول ماه «اول» (ردیف ۷ جدول) یا «یکم» (ردیف یک جدول) نوشته می‌شد.
۴. در اغلب اسناد نام ماه نوشته می‌شد (ردیف یک جدول) اما در برخی ذکر نمی‌شد (ردیف ۲ جدول).
۵. در بیشتر اسناد کلمه «ماه» بعد از نام ماه آمده (ردیف یک جدول)، اما در برخی نیامده است. (ردیف ۶ جدول).
۶. سال اسناد به شمسی یا ذکر کلمه «شمسی» یا «خورشیدی» (ردیف یک و ۴ جدول)؛ یا به شاهنشاهی (ردیف ۸ جدول) و یا هر دو است (ردیف ۹ جدول).
۷. در تعدادی از اسناد سال هم به عدد هم به حرف ذکر شده است (ردیف ۱۰ جدول).
۸. گاهی اوقات بعد از عدد سال، سال سلطنت شاه ذکر شده است (ردیف ۵ جدول).

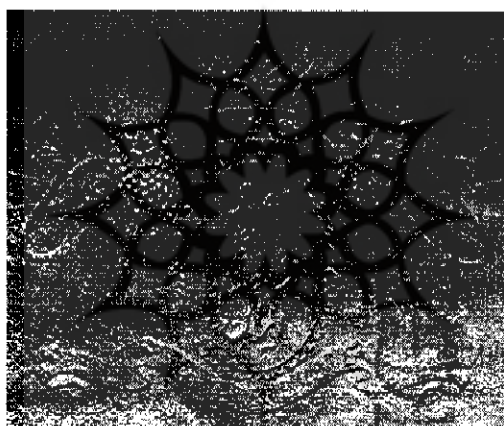
فصل پنجم: اضافات فرمانها

بخش اول: امضا و مهر

پس از آنکه فرمان به دربار ارسال می‌شد، شاه آن را امضا می‌کرد. امضای شاه بدون هیچ‌گونه ضابطه‌ای در بین طغرا، زیر طغرا انتها و بالای سطر اول، زیر سطر اول و انتهای سند و جوهر امضا به رنگهای مشکی، آبی و سبز بوده است. فرمانها را یا روی کاغذهای دارای سربرگ چاپی یا فاقد سربرگ می‌نوشتند. - راجع به علائم چاپی در صفحات بعدی توضیح داده شده است - اما چنانچه فرمانها را روی کاغذهای بدون سربرگ می‌نوشتند، مهر خشک سلطنتی در بالای آنها زده می‌شد. این مطلب، به غیر از سه سند، در بقیه فرمانها مشاهده گردید. در مجموع تعداد هفت نمونه مهر خشک زیر در میان ۶۷/۲۹٪ از فرمانها به دست

آمد، شعری که در نمونه‌های ۲ تا ۷ آمده، بر اساس یک مصراع از شاهنامه فردوسی است: ۶۲

۱. نمونه (شکل ۱) که در دوره رضاشاه استفاده می‌شد، در دوره محمدرضا نیز به کار می‌رفت. این نمونه حاوی علامت سلطنتی و رقم «پهلوی شاهنشاه ایران» بود که در اسناد موضوع اعطای درجه، انتصاب و نشانهای درباری با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۱/۱ تا ۱۳۳۵/۱/۱ مشاهده شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
شکل ۱
پرتال جامع علوم انسانی

۲. نمونه (شکل ۲) دارای علامت سلطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در اسناد موضوع اجرای قانون؛ ارتقاء؛ انتصاب؛ نشانهای دولتی، درباری؛ نظامی و انتظامی با تاریخهایی از ۱۳۲۱/۷/۱ تا ۱۳۵۲/۲/۱۳ مشاهده شد.

۶۲. شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی: ج ۵ از پادشاهی خسرو انوشیروان تا پایان، به کوشش محمد دبیرسیاقی، تهران: علمی، ۱۳۴۴، ص ۲۰۰۸، (بیت ۱۰۴).

شکل ۲

۳. نمونه (شکل ۳) دارای علامت سطتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در اسناد موضوع انتصاب فقط در وزارت امور خارجه؛ نشانهای دولتی و درباری مورخ ۱۳۳۷/۱۲/۱۰ تا ۱۳۵۶/۷/۲۲ مشاهده شد.

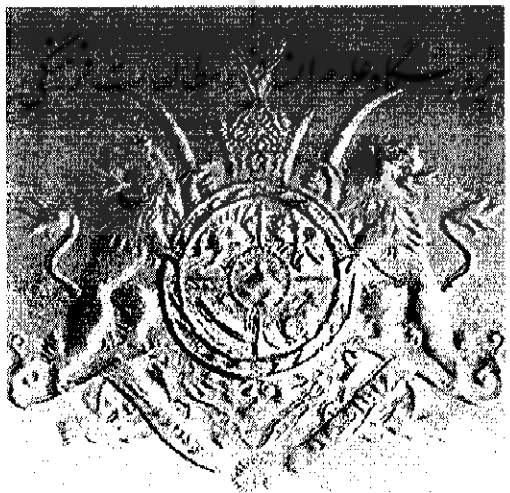
شکل ۳

۴. نمونه (شکل ۴) دارای علامت سطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در اسناد موضوع انتصاب فقط در وزارت امور خارجه؛ نشانهای درباری و دولتی مورخ ۱۳۴۱/۳/۵ تا ۱۳۵۷/۲/۵ مشاهده شد.

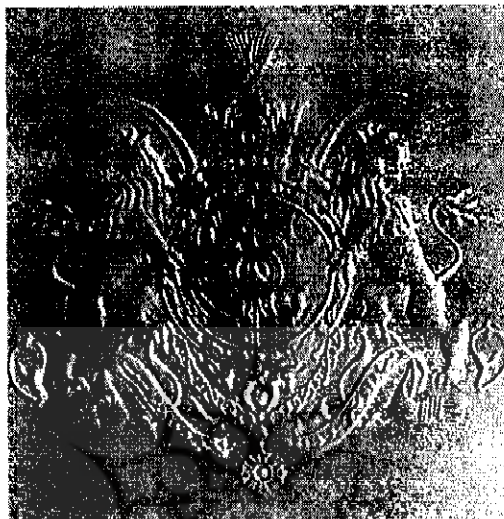
شکل ۴

۵. نمونه (شکل ۵) دارای علامت سطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در اسناد موضوع اعطای درجه؛ انتصاب؛ نشانهای دولتی، و انتظامی مورخ ۱۳۴۹/۸/۴ تا ۱۳۵۷/۷/۱ مشاهده شد.

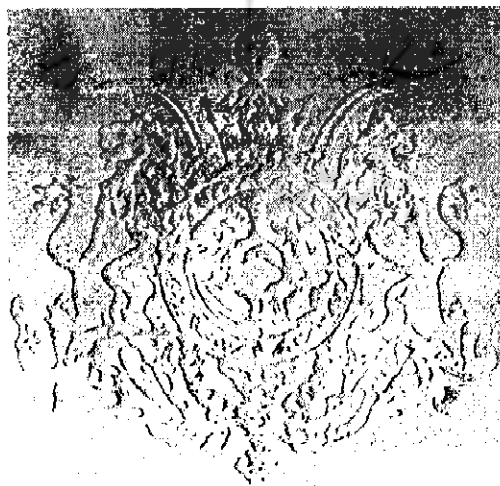
شکل ۵

۶. نمونه (شکل ۶) دارای علامت سبطتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در اسناد موضوع انتصاب فقط در دربار و نشانهای درباری مورخ ۱۳۴۹/۸/۲۴ تا ۱۳۵۷/۸/۴ مشاهده شد.

شکل ۶

۷. نمونه (شکل ۷) دارای علامت سبطتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» که در سندی با موضوع نشان اصلاحات ارضی و مورخ ۱۳۵۴/۱۰/۱۹ مشاهده شد.

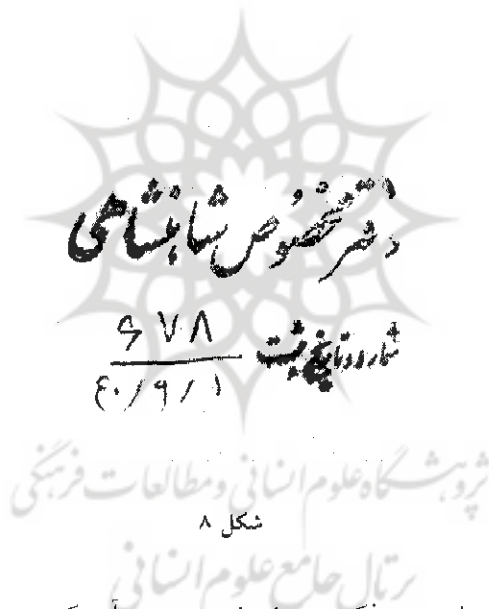

شکل ۷

بخش دوم: ثبت فرمانها در دربار

از بررسی مدارک این نتیجه حاصل شد که ۹۱٪ از اسناد در موضوعهای مختلف دارای شماره ثبت بودند. این اسناد دو دسته‌اند:

۱. دسته‌ای که نزدیک به ۹٪ از اسناد را تشکیل می‌دهند و مربوط به بعضی از اسناد سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۶ می‌باشند، شماره و تاریخ ثبت آنها و نیز این عبارت «دفتر مخصوص شاهنشاهی» به صورت دستی بر روی سند در بالا و یا زیر تاریخ سند نوشته شده و موضوع آنها اعطای درجه؛ انتصاب؛ اعطای نشانهای دولتی، نظامی و انتظامی؛ اجرای قانون است. شماره ثبت دو سند از این دسته در موضوع اعطای درجه، اعطای نشان کوشش با تاریخهایی از ۱۳۴۰/۶/۲۱ تا ۱۳۴۰/۷/۱ در داخل مهر دفتر مخصوص (شکل ۸) نوشته شده است.

شکل ۸

شایان ذکر است از مهر مذکور سه نمونه به دست آمد که متن آنها یکی است اما در شکل آنها اندکی تفاوت وجود دارد.

۲. شماره ثبت مابقی اسناد (۸۲٪) در پشت سند با توجه به توضیحات زیر وجود دارد:

۱-۲. شماره و تاریخ ثبت و نیز این عبارت «دفتر مخصوص شاهنشاهی» که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت چپ، پایین سمت راست، وسط سمت چپ، وسط سمت راست، بالا سمت چپ و بالا سمت راست اسناد در موضوع اعطای درجه؛ انتصاب؛ نشانهای دولتی، نظامی و انتظامی مربوط به سالهای ۱۳۲۱ تا ۱۳۵۴

مشاهده شد.

۲-۲. شماره و تاریخ ثبت در داخل یکی از سه نمونه مهر دفتر مخصوص که یکی از آنها در شکل ۸ آمد، که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت چپ، پایین سمت راست اسناد در موضوع انتصاب؛ اعطای درجه؛ اعطای نشانهای دولتی، نظامی و انتظامی مربوط به سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷ مشاهده شد.

۳-۲. فقط شماره ثبت و عبارات یا جملات «ثبت دفتر نشان»، «ثبت دفتر شد» و غیره و بعضاً با امضا که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت چپ، پایین سمت راست، بالا سمت چپ در موضوع نشانهای درباری (تاج، همایون، هفت‌پیکر) مربوط به سالهای ۱۳۲۱ تا ۱۳۳۵ رؤیت شد.

۴-۲. فقط شماره ثبت که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت راست، بالا سمت چپ، بالا سمت راست در موضوع نشانهای درباری و دولتی مربوط به سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۰ و مجدداً از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۷ مشاهده گردید.

۵-۲. شماره و تاریخ ثبت که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت راست و بالا سمت چپ در موضوع اعطای نشانهای درباری و دولتی مورخ ۱۳۴۴ و مجدداً مربوط به سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۳ مشاهده شد.

۶-۲. شماره ثبت و حرف اول نشان یا نام نشان برای نشانهای تاج و همایون که به صورت دستی نوشته می‌شد در بالا سمت چپ مربوط به سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۱ رؤیت شد.

۷-۲. شماره و حرف اول نشان برای نشانهای تاج و همایون و نیز تاریخ ثبت که به صورت دستی نوشته می‌شد در بالا سمت چپ مربوط به سال ۱۳۵۲ مشاهده گردید.

۸-۲. شماره و تاریخ ثبت که به صورت دستی نوشته می‌شد در پایین سمت چپ و یا بالا سمت چپ در موضوع اعطای نشانهای دولتی و درباری مربوط به سال ۱۳۴۷ تا سال ۱۳۵۳ رؤیت شد.

در مورد ثبت فرمانها چند نکته دیگر زیر قابل توجه است:

۱. در بین اسناد سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ تاریخ تعدادی از اسناد به صورت مهر و نیز شماره ثبت با نمراتور زده شده است.

۲. در بین اسناد سالهای ۱۳۵۳ تا ۱۳۵۷ نیز تاریخ تعدادی از اسناد به صورت مهر زده شده است.

۳. از شهریور سال ۱۳۵۷، که تاریخ رسمی کشور از شاهنشاهی مجدداً به هجری شمسی تغییر یافت، تعدادی از اسناد هم دارای تاریخ شاهنشاهی به صورت مهر هستند هم دارای تاریخ شمسی به صورت دستنویس.

۴. در بین تعدادی از اسناد سالهای ۱۳۲۶ تا ۱۳۳۰ و نیز سال ۱۳۴۰ شماره ثبت سازمان ذی‌ربط وجود دارد. مثلاً در پشت تعدادی از فرمانهای سناتورهای انتصابی به صورت دستی علاوه بر شماره ثبت نوشته شده «در دفتر اندیکاتور مجلس سنا به ثبت رسید».

۵. در مورد تاریخ ثبت سند در دفتر مخصوص این نکته قابل توجه است که گاهی سند چند روز زودتر یا در همان روز یا چند ماه دیرتر و یا حتی چند سال بعد از تاریخ سند، ثبت شده است.

بخش سوم: پاکت ضمیمه فرمانها

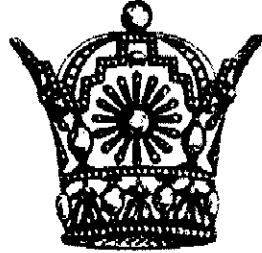
۵/۳۷ درصد از فرمانها با پاکت همراه بود، پاکتها مربوط به بعضی از اسناد سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۵۶ بود. اینک چند نمونه:

۱. فرمانهای انتصاب وزرا یا با پاکتی که پشت آن چاپ شده بود «دفتر مخصوص شاهنشاهی» یا «نخست‌وزیری»؛
۲. فرمانهای سناتورهای انتصابی با پاکت چاپی «دفتر مخصوص شاهنشاهی» یا «مجلس سنا»؛
۳. فرمانهای سمتهای مهم در دربار با پاکت چاپی «دفتر مخصوص شاهنشاهی»؛
۴. فرمانهای ارتقاء درجه نظامیان یا اعطای نشان با پاکتی حاوی مهر خشک دارای علامت سلطنتی (شکل ۴) در قسمت در آن؛
۵. فرمانهای اعطای نشان با پاکت چاپی «تشریفات کل شاهنشاهی» یا مهر خشک دارای علامت سلطنتی (شکل ۴) در قسمت در آن؛
۶. فرمانهای انتصاب در دربار یا در سازمانهای وابسته به دربار یا فرمانهای اعطای نشان به اتباع خارجی با پاکت چاپی «دربار شاهنشاهی»؛
۷. فرمانهای انتصاب غیر از وزیر در سازمانهای دولتی یا سازمانهای وابسته به دربار با پاکت چاپی سازمانهای ذی‌ربط.

بخش چهارم: علائم چاپی

تعدادی از فرمانها را روی سربرگ چاپی می‌نوشتند. تعداد پنج نمونه سربرگ چاپی زیر در میان ۳۲/۴۷ درصد از فرمانها به دست آمد. شعری که در نمونه شکل‌های ۲ تا ۵ آمده، مانند مهرهای خشک بر اساس یک مصرع از شاهنامه فردوسی است.

۱. نمونه (شکل ۹) دارای تاج مشکلی کسه در اسناد مورخ ۱۳۲۱/۶/۲۹ تا ۱۳۲۴/۳/۲۲ مشاهده شد.

پهلوی شاه ایران

شکل ۹

۲. نمونه (شکل ۱۰) دارای علامت سلطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» به رنگ آبی که در اسناد مورخ ۱۳۲۴/۱۱/۲۵ تا ۱۳۵۴/۸/۱۹ مشاهده شد.

شکل ۱۰

۳. نمونه (شکل ۱۱) دارای علامت سطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» به رنگ طلایی که در اسناد مورخ ۱۳۲۵/۷/۲۷ تا ۱۳۵۰/۱/۲۸ مشاهده شد.

شکل ۱۱

۴. نمونه (شکل ۱۲) دارای علامت سلطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» به رنگ قهوه‌ای که در اسناد مورخ ۱۳۳۶/۲/۲۹ تا ۱۳۵۷/۶/۷ مشاهده شد.

شکل ۱۲

۵. نمونه (شکل ۱۳) دارای علامت سلطنتی و رقم «مرا داد فرمود و خود داور است» به رنگ لاجوردی که در اسناد مورخ سال ۱۳۳۹ تا ۱۳۵۲/۷/۸ مشاهده شد.

شکل ۱۳

بخش پنجم: تذهیب

۰/۷۲ درصد از اسناد به صورت زیر تذهیب داشتند:

۱. دور مهر، طغرا و امضا: مذهب، مرصع، دارای گل و بوته؛
۲. بین سطور و اطراف سند: جدول‌کشی؛
۳. حاشیه راست دارای نارنج و ترنج؛
۴. دور سطور متن: طلااندازی دندان‌موشی، مذهب، مرصع، دارای گل و بوته؛
۵. بین سطور: مذهب، مرصع، دارای گل و بوته، نارنج و ترنج؛
۶. در پایان سطر و تاریخ: شمس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۱۴: نمونه سند دارای تذهیب

فصل ششم: کاغذ

فرمانها در همه زمینه‌های موضوعی بر روی کاغذهای یک یا دو برگه نوشته می‌شد. یکی برگه معمولی، یا ضخیم و یا گلاسه از سال ۱۳۲۱ تا ۱۳۵۷؛ دو برگه معمولی یا ضخیم از سال ۱۳۲۱ تا ۱۳۵۴؛ دو برگه گلاسه در سال ۱۳۴۵ مشاهده شد.

بخش اول: رنگ

رنگ کاغذهای عبارت بوده از شیر و شکر ۶۹/۹۳ درصد، سفید ۲۹/۲۷ درصد، نخودی ۰/۷۲ درصد، آبی کم‌رنگ ۰/۰۸ درصد. رنگ نخودی اختصاص به فرمانهای چاپی داشت اما سایر رنگها هم به فرمانهای دستنویس هم به فرمانهای چاپی مربوط بود.

بخش دوم: ته نقش

ده درصد از اسناد ته‌نقش داشت که مربوط به سالهای ۱۳۲۳ تا ۱۳۴۷ بود؛ و اینک چند نمونه:

۱. نمونه به صورت مستطیل شکسته که دو مثلث را به وجود آورده و در اسناد مورخ ۱۳۲۳/۹/۴ تا ۱۳۲۵/۱/۱ مشاهده شد.
۲. نمونه با خطوط موازی موج در عرض سند که در اسناد مورخ ۱۳۲۶/۱/۱ تا ۱۳۲۶/۱۱/۱۵ رؤیت شد.
۳. نمونه با این نوشته I که در اسناد سال ۱۳۲۵ مشاهده شد.

K NT

۴. نمونه با این نوشته ORIGINAL

TURK MILL

۵. نمونه با کلمات K NT MILL TURK که در اسناد مورخ ۱۳۲۷/۸/۲۲ تا ۱۳۲۵/۱/۱ مشاهده شد و به گونه‌های مختلف قابل خواندن است: از روی سند، چرخش ۹۰ درجه به راست، پشت سند ۹۰ درجه به چپ، روی سند ۱۸۰ درجه چرخش.
۶. نمونه با این نوشته I I K NT که در اسناد مورخ ۱۳۳۷/۱۲/۱۲ تا ۱۳۴۹/۳/۲۸ مشاهده شد و به گونه‌های مختلف قابل خواندن است: از روی سند با چرخش ۹۰ درجه به راست، پشت سند ۹۰ درجه به راست، پشت سند ۱۸۰ درجه چرخش.

چرخش ۹۰ درجه به راست، روی سند با چرخش ۱۸۰ درجه، روی سند ۹۰ درجه به چپ، پشت سند، پشت سند ۱۸۰ درجه چرخش، پشت سند ۹۰ درجه به راست.
 ۷. نمونه شطرنجی دارای گل و بوته که در اسناد سال ۱۳۲۵ مشاهده شد.
 ۸. نمونه دارای نماد و حروف WS و با خطوط موازی طولی منظم که در اسناد سال ۱۳۲۴ مشاهده شد و از پشت سند قابل خواندن است.
 ۹. نمونه دارای چهار امضا که در اسناد مورخ ۱۳۳۹/۳/۷ تا ۱۳۳۹/۶/۱۰ رؤیت شد.

۱۰. نمونه به صورت لوزی به هم چسبیده که در اسناد مربوط به سالهای ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۳ مشاهده شد.

۱۱. نمونه با این نوشته ATMAN که دو بار در سند تکرار شده و در اسناد

AND MAD

19 4

مورخ ۱۳۳۲/۱۲/۲۵ تا ۱۳۳۴/۶/۱۴ مشاهده شد و به گونه‌های مختلف قابل خواندن است؛ از روی سند، روی سند ۹۰ درجه چرخش به چپ، روی سند ۹۰ درجه به راست، پشت سند ۹۰ درجه به راست.

۱۲. نمونه دارای گل که در اسناد مربوط به سالهای ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۷/۲/۱ مشاهده شد.

۱۳. نمونه دارای نماد که در اسناد مورخ ۱۳۴۱/۱/۱ تا ۱۳۴۴/۱/۱ رؤیت شد.

۱۴. نمونه دارای نماد و ستاره که در اسناد سال ۱۳۴۲ مشاهده شد.

بخش سوم: اندازه اسناد
 گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 با توجه به دو اندازه ۲۱×۱۳/۴ و ۵۰/۴×۳۶/۲، کوچک‌ترین عرض ۱۳/۴ و بزرگ‌ترین ۳۶/۲ سانتیمتر و نیز کوچک‌ترین طول ۲۱ و بزرگ‌ترین ۵۰/۴ سانتیمتر بوده است.

ته نقش‌هایی که در کاغذ اسناد مشاهده گردید، عموماً جای ثابتی نداشته و همان‌گونه که توضیح داده شد در قسمت‌های مختلف رؤیت گردید. از طرفی کاغذهای دارای یک نوع ته نقش نیز هم‌اندازه نبودند. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که کاغذهای اسناد در اندازه‌های مورد نظر برش داده می‌شدند.